סוגיא בדף

בכור טומטום (בכורות מא-מב)

גליון 511

איתא במשנה בדף מא. ואלו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה וכו׳ וטומטום ואנדרוגינוס לא במקדש ולא במדינה. ר״ש (צ״ל ר׳ ישמעאל) אומר אין לך מום גדול מזה. וחכמים אומרים אינו בכור אלא נגזז ונעבד.

לפי הת״ק טומטום ואנדרוגינוס הם ספק זכר ספק נקבה ולכן א״א להקריבם. א״א להקריב טומטום או אנדרוגינוס בתור בכור שמא הוא נקבה וא״א לשוחטו במדינה שמא הוא זכר.

רבי ישמעאל וחכמים חולקים על הת״ק. ופירש״י דאאנדרוגינוס קאי, דלר׳ ישמעאל הוי בעל מום ולכן נשחט במדינה ואסור בגיזה ועבודה. ולחכמים האנדרוגינוס הוא בריה בפני עצמה ולכן הוא נגנז ונעבד. ומרש״י משמע שלא נחלקו לענין טומטום, דלכו״ע הוי ספק, וכפי שיבואר בהמשך.

וכן מבואר בגמ׳ בסוף מא: אמר רב חסדא מחלוקת באנדרוגינוס אבל בטומטום דברי הכל ספיקא הוא וקדוש מספיקא.

ועל זה מקשינן בגמ׳ דיש כמה ילפותות למעט טומטום, בערכין ובשלמים, ואי טומטום הוי ספיקא, איצטריך קרא למעוטי ספיקא? וע״כ דגם טומטום הוא בריה בפני עצמה. ודחינן בגמ׳ סמי מכאן טומטום כי בטומטום באמת לא שייך שהפסוק ימעטו.

ואח״כ בגמ׳ לימא כתנאי, דלפי רבי שמעון בן יהודה בשם רבי שמעון טומטום הוא בריה. ודוחה הגמ׳ (מב:) דלכו״ע טומטום אינו בריה אלא ספק, וכשמטיל מים במקום זכרות לכו״ע הוי זכר ודאי, כי פליגי במטיל מים במקום נקבות דלרבנן עדיין חיישינן שמא זכר הוא דילמא נהפכה זכרותו לנקבותו ומטיל מים כמו נקבה אבל באמת הוא זכר. ואילו לר״ש לא חיישינן והוי ודאי נקבה ולכן אינה קדושה כלל.

וכן הורה רבי אילעאי דטומטום שהטיל מים במקום נקבות הוא חולין. ור׳ יוחנן תמה עליו איך הקל בזה, הרי לת״ק ולר׳ ישמעאל עדיין הוי ספק. והקשו בגמ׳ דהא לפי רב חסדא גם לרבנן בתראי הוי ספק ולמה הזכיר ר׳ יוחנן רק ת״ק ור׳ ישמעאל. ותירצו דר׳ יוחנן לא ס״ל כרב חסדא, ולכן ס״ל דלרבנן בתראי הוי טומטום בריה בפני עצמה. ולכן פשוט שלשיטתם הוא חולין.

ור׳ אילעאי ס״ל כר״ל שבהמה שמטילה מים במקום נקבות הוי נקבה ולא חיישינן שמא נהפכה זכרותו לנקבותו, דלא חיישינן למיעוטא, ולא אמרינן הואיל ואישתני (דהוי טומטום) אישתני (דנהפכה זכרותו) ולכן הוא חולין.

מבואר בסוגיא דאליבא דרב חסדא בתחילת הסוגיא טומטום הוי ספק אבל במסקנת הגמ׳ נראה דטומטום תלוי איפה מטיל מים, דאם מטיל במקום זכרות הוי זכר (ואינו ראוי למזבח כי נראה כבעל מום, כלשון רש״י בד״ה הואיל וזכרותו) ואם מטיל מים במקום נקבות הוי חולין ודאי. וכך הורה ר׳ אילעאי.

אמנם ברמב״ם (פ״ב בכורות ה״ה) פסק נולד טומטום הרי זה ספק בכור ויאכל במומו לבעליו בין שהטיל מים במקום זכרות בין שהטיל מים במקום נקבות. הרי שפסק הרמב״ם שאפי׳ במטיל במקום זכרות הוי ספק אע״פ דבסוגיין מבואר דהוי ודאי זכר, ופסק דצריכים לחכות עד שיפול בו מום ואז יאכל לבעליו וא״צ לתת אותו לכהן.

וביאר בכס״מ הרי זה ספק בכור מימרא דרב חסדא וכו׳ בין שהטיל מים במקום זכרות, הכי משמע התם בגמ׳ דלרב חסדא לא שאני ליה בטומטום בין מטיל ממקום זכרות למטיל ממקום נקבות ה״ז ספק בכור.

ובמהר״י קורקוס הקשה דבסוגיין מבואר דבמטיל מים במקום זכרות זכר ודאי הוא אלא שאינו קרב מפני שנראה כבעל מום. ואילו רבנו כתב סתם. ומיהו הא לא קשיא כולי האי דכיון דלא נפקא מינה מידי בהכי ובקצת טומטום שייך ספק לא חשש לפרט כי הדין אחד הוא. אלא דקשיא שכתב ויאכל במומו לבעליו וכו׳

ובמטיל מים ממקום זכרות דהוי בכור ודאי וכו׳ דכהן בעי למהוי ואמאי יאכל לבעליו. וכן מצאתי שפסק הרא״ש (סוף פרק ו׳) דודאי זכר הוא. ואפשר שהיה לו דרך אחרת או גירסא אחרת באותה סיגיא.

ובלחם משנה תירץ דבסוגיא לקמן בדף נז מוכח דטומטום הוי ספק בכל אופן, דתוס׳ בסוגיין (בד״ה כי פליגי) הקשו משם שמבואר שנלמד מעשר בהמה מבכור, ואם החסרון בבכור הוא דהוי נקבה במעשר בהמה לא שנא זכר לא שנא נקבה הוי קדוש. וע״כ דס״ל שם כתחילת סוגיין דלת״ק הוי ספק ולר״ש הוי בריה.

וכן כתב בליקוטי הלכות דמסקנת הסוגיא דאם הוא מטיל מים במקום זכרות כו״ע לא פליגי דזכר הוא וקדוש בבכורה ובעי למיתביה לכהן. ורב חסדא מיירי במטיל מים במקום נקבות דאז ספיקא הוא משום דחיישינן שמא נהפכה זכרותו לנקבותו וכו׳. ואיכא מרבוותא דסברי דלדינא לא קי״ל כמסקנה דשמעתין אלא דספיקא הוא בטומטום אפילו במטיל מים במקום זכרות.

ובעין משפט (שם) כתב וז״ל הרמב״ם וכו׳ ותמהו כולם על פסקו שהוא נגד סוגיתנו. ונ״ל שטעמו מדקאמר סתמא דגמ׳ בדף נז קסבר ספיקא הוא ולא קמפליג בין מקום זכרות למטיל במקום נקבות.

הרמב״ם (פ״ג איסו״מ ה״ג) כתב הטומטום והאנדרוגינוס אע״פ שאין לך מום גדול מהן הרי הן פסולין למזבח מדרך אחרת לפי שהן ספק זכר ספק נקבה הרי הן כמין אחר, ובקרבנות נאמר זכר תמים ונקבה תמימה עד שיהיה זכר ודאי או נקבה ודאית. לפיכך אף העוף שהוא טומטום או אנדרוגינוס פסול למזבח.

והקשה בלחם משנה דכאן כתב דהוי בעל מום וכדברי רבי ישמעאל שאין לך מום גדול מזה, ובהל׳ בכורות כתב דיאכל במומו לבעליו, ולמה צריך מום אחר. ואי הוי בעל מום למה צריך פסוק למעט תיפו״ל דהוי בעל מום.

ובחי׳ הגר״ח הסתפק בדברי הרמב״ם (באיסו״מ) בפסול למזבח האם הפסול הוא דבעינן ודאי זכר או ודאי נקבה ולטומטום אין שם זכר או נקבה (מחמת חסרון הידיעה) או דאין חסרון בעצם השם זכר או נקבה הצריך לקרבן רק דזה גופא מה שהם ספק הוי פסלות מיוחד. ונפק״מ בעוף דלא כתיב ביה כלל זכר או נקבה דלטעם הראשון לא מפסלי כי לא בעינן שם זכר או נקבה אבל אי הוי הפסלות מחמת הספק אז גם בעוף יהיו פסולים. והרמב״ם פסק דפסול לעופות דס״ל דעצם הספק הוא הפוסל. והוכיח זאת מתוך הסוגיא דלר״א טומטום כשר לעופות כי ס״ל דהפסול בטומטום הוא דחסר לו השם זכר או נקבה ובעופות לא בעינן זכר או נקבה אבל לרבנן דפסול בעופות הוי הפסול מחמת הספק (ולשיטתם א״צ למחוק טומטום מהברייתות כי גם הוא נתמעט מהפסוק דהפסוק מחדש שעצם הספק הוא הפוסל) וכך פסק הרמב״ם. אלא דהקשה מהל׳ ערכין שפסק שאין לטומטום ערך, והרי שם לא שייך פסלות מחמת ספק, ונשאר בצ״ע.

מבואר בגר״ח שבעופות לא בעינן שם זכר או נקבה ולכן לפי ר״א אין הטומטום פסול כי כל הפסול שלו הוא שחסר לו בשם זכר או נקבה ובעוף אין כזה חסרון. ולרבנן פסול דיש לו פסלות של ספק.

אמנם באבן האזל (שם באיסו״מ) כתב דאף דטומטום אינו בריה בפני עצמה אבל היות ובעינן זכר ודאי או נקבה ודאית הרי הוא כמין אחר ולכן פסול בקדשים ואין לו ערך. ולגבי עופות הא דלא בעינן זכרות בעופות היינו דנקבה אינה פסולה לעולת העוף. והיות והתורה מיעטה טומטום מקרבן לכן נחשב כמין אחר. ובעופות כשרין זכר או נקבה אבל לא מין אחר שדינו לא כזכר ולא כנקבה.

הגר״ח למד שהיות ולא כתוב זכר או נקבה בעופות אז לא יתכן לפסול עוף כי הוא לא זכר או נקבה וכנ״ל כפי שביאר את שיטת ר״א, והדרך היחדה לפסול טומטום בעוף הוא אם עצם הספק הוא פסלות לקרבן. אבל באבן האזל נקט שבעוף א״צ בזכר אבל צריך שיהיה או זכר או נקבה והיות והטומטום מוגדר כמין אחר מחמת הספק לכן הוא פסול גם בעופות. ויוצא דלגר״ח הספק הוא הפוסל וזה פוסל גם בעופות. ולאבן האזל הפסול הוא שאינו זכר או נקבה, וגם בעוף הוא פסול.

נמצינו למדים דלהרמב״ם טומטום פסול להקרבה אבל אינו בריה ואינו בעל מום. ולכן בהל׳ בכורות פסק דהוי ספק ובעינן לחכות עד שיפול בו מום ואז רשאי לאוכלו וא״צ לתת לכהן כי למעשה הוא ספק.

וביד בנימין ביאר דבשאר קרבנות דהאדם מקדיש, בעינן זכר ודאי או נקבה ודאית אבל בבכור שקדוש מאליו וכלפי שמיא גליא אם הוא בכור, שפיר חיילא קדושה אם הוא בכור ולכן הוי קדוש מספק וצריך מום.